

KIERUNKI DZIAŁAŃ I MOTYWACJE WOLONTARIUSZY- PRZEGLĄD DOTYCHCZASOWYCH BADAŃ I WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

Katarzyna Słania

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Pedagogiki i Psychologii

ul. Grażyńskiego 53, 40-126 Katowice

E-mail: kasiaslania@poczta.onet.pl

<https://orcid.org/0000-0003-0664-8708>

ABSTRAKT

Cel badań. Celem badań było rozpoznanie poziomu zaangażowania społecznego studentów pedagogiki, obszarów ich działalności oraz czynników motywujących ich do podejmowania tych aktywności.

Metodologia. Badania zostały przeprowadzone wśród 80 studentów Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego. W celu realizacji badań zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankiety. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety.

Wyniki. Z przeprowadzonych badań wynika, że nieco ponad 27% studentów podejmuje działania prospołeczne. Respondenci najczęściej deklarują swoją aktywność w organizacjach na rzecz dzieci, osób chorych i niepełnosprawnych, a motywację dla większości stanowi chęć pomagania innym oraz możliwość zdobycia ciekawych doświadczeń.

Wnioski. Na podstawie badań można stwierdzić, że aktywność studentów jest stosunkowo niewielka, jednakże wśród respondentów podejmujących działania na rzecz innych, obszary ich działalności są zbieżne z kierunkiem studiów (pedagogika). Zadawalający jest fakt, że ich aktywność wynika z chęci pomagania innym, chęci zdobycia doświadczenia, a nie z chęci wyróżnienia się na tle innych. Warto zatem promować wśród studentów wszelkie możliwości o charakterze wolontariackim, aby w przyszłości ich aktywność powiększyła się.

Słowa kluczowe: wolontariat, aktywność prospołeczna, motywacje, aktywizacja społeczeństwa

Directions of activities and motivations of volunteers – a review of current research and the results of own research

ABSTRACT

Purpose of research. The aim of the research was to recognize the level of social involvement of students of pedagogy, the areas of their activity and the factors motivating them to undertake these activities.

Methodology. The research was conducted among 80 students of the Faculty of Pedagogy and Psychology at the University of Silesia. In order to carry out the research, the diagnostic survey method using the survey technique was used. The survey tool was a questionnaire.

Results. The research shows that slightly over 27% of students undertake pro-social activities. Respondents most often declare their activity in organizations for children, the sick and disabled, and the motivation for the majority is the willingness to help others and the opportunity to gain interesting experiences.

Conclusions. On the basis of the research, it can be concluded that the activity of students is relatively small. However, among the respondents taking action for the benefit of others, the areas of their activity coincides with the field of study (pedagogy). Satisfying is the fact that their activity results from the desire to help others, the desire to gain experience, and not from the desire to stand out from others. It is, therefore, worthwhile to promote all the possibilities of volunteering among students, so that in the future their activity will grow.

Keywords: volunteering, pro-social activity, motivations, socialization

WPROWADZENIE

W ciągu ostatnich lat działania o charakterze wolontariackim stale powiększają swój zasięg. Wzrost aktywności prospołecznej istotny jest zarówno z perspektywy jednostkowej, jak i zbiorowej, gdyż przynosi wielostronne korzyści. Jak zauważa Grażyna Leśniewska (2016), trudno byłoby wymienić wszystkie pozytywy, ale z pewnością można powiedzieć, że wolontariat aktywizuje jednostki i szersze zbiorowości, wzmacnia poczucie odpowiedzialności, rozwija postawy altruistyczne i obywatelskie. Uczy również szukania nowych, lepszych rozwiązań. To także świetna możliwość zdobycia nowych doświadczeń czy umiejętności, które mogą okazać się pomocne w późniejszej karierze zawodowej (Leśniewska 2016). Dla niektórych wolontariat jest okazją do pokonywania barier psychicznych i fizycznych, a także formą terapii, szczególnie dla osób wychodzących z uzależnień oraz marginalizowanych, np. ze względu na wiek, niepełnosprawność lub bezrobocie (Leśniewska 2016). Pełni on więc również funkcję integracyjną w społecznościach lokalnych (Tamże).

Warto w tym miejscu wspomnieć, iż w literaturze przedmiotu znaleźć można wiele definicji wolontariatu. Zgodnie z Ustawą z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie poprzez wolontariat należy rozumieć „*bezpłatne, świadome działanie na rzecz innych wykraczające poza więzi rodzinno – przyjacielskie*” (Dz.U. 2003 Nr 96 poz. 873). Zbigniew Tokarski (2008, s. 127) uważa, że „*(...) termin wolontariat, definiowany jako działalność na rzecz innych, wykracza swoim zakresem poza pojęcie pracy społecznej, gdyż mieści w sobie również aktywność, której celem jest na przykład zdobycie doświadczenia (praktyka zawodowa, odbycie stażu) i w konsekwencji znalezienie pracy na stałe*”. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie definiuje także osobę wolontariusza jako „*osobę fizyczną, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie* (Dz. U. 2003 Nr 96 poz. 873)”. Jak wynika z definicji wolontariusza, ustawa określa zasady świadczenia usług przez wolontariuszy. Ustala też reguły korzystania z tych świad-

czeń. W ustawie zostały także wymienione obszary, w których może być prowadzona działalność wolontariacka. Wolontariusze mogą świadczyć usługi na rzecz: organizacji pozarządowych, organów administracji publicznej, jednostek organizacyjnych podległych administracji publicznej oraz podmiotów leczniczych (Dz.U. 2003 Nr 96 poz. 873).

Na podstawie literatury wyróżnić możemy kilka rodzajów wolontariatu (Kromolicka, 2008, s. 222-223):

- stały – polegający na tym, że wolontariusz regularnie wykonuje jakąś pracę na rzecz określonej organizacji, czy instytucji. Najczęściej odbywa się to na podstawie umowy pomiędzy wolontariuszem a daną organizacją. Dzięki takiej umowie wolontariusz objęty jest opieką i ubezpieczeniem podczas wykonywania świadczeń,
- akcyjny – to zwykle działania w ramach jednorazowych lub cyklicznych akcji, np. podczas finałów Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy lub Szlachetnej Paczki,
- zagraniczny – polega na prowadzeniu działalności na arenie międzynarodowej. Często jest to pomoc w krajach ubogich (np. w Afryce).

Jeśli przyjrzymy się historii i ewolucji wolontariatu, to zauważymy, że o wolontariacie jako ruchu społecznym, obywatelskim mówi się dopiero od połowy lat siedemdziesiątych dwudziestego wieku, czyli od kongresu zorganizowanego przez Caritas w 1975 roku (Kromolicka, 2008). Źródeł wolontariatu należy jednak upatrywać już w Starożytności (w Grecji i Rzymie), a mianowicie w rozwoju klasycznej idei filantropii, jak również w chrześcijańskiej idei dobroczynności (Tamże).

Z badań Eurobarometru przeprowadzonych w 2011 roku (dostęp: 30.12.2018) wynika, że 24% Europejczyków angażuje się w wolontariat, jednakże dysproporcje pomiędzy wynikami uzyskanymi w poszczególnych krajach są bardzo duże (aż 48 punktów procentowych wynosi różnica pomiędzy krajem najbardziej i najmniej aktywnym w tym obszarze). W czołówce krajów europejskich zaangażowanych w działalność wolontariacką znajdują się: Holandia (57%), Dania (43%), czy Finlandia (39%). Nieco niższy wskaźnik osób zaangażowanych w wolontariat odnotowują następujące kraje: Austria (37%), Luksemburg (35%), Niemcy (34%), i Słowenia (34%). Na drugim biegunie pod względem aktywności w ramach wolontariatu znajdują się: Polska (9%), Portugalia (12%), Bułgaria (12%). Niewiele wyższy wynik uzyskały kraje takie jak: Rumunia (14%), Grecja (14%), Hiszpania (15%), Malta (16%).

I chociaż na tle innych krajów europejskich Polska wypada słabo, to od lat w polskim społeczeństwie obserwujemy wzrost działań prospołecznych. Systematycznie danych na temat wolontariatu dostarcza nam CBOS. Z badań prowadzonych w 2017 roku wynika, że Polacy częściej niż w poprzednich latach angażowali się w działalność dobroczynną. Przekazywanie pieniędzy deklarowało 71% Polaków (w porównaniu z 2016 rokiem odnotowano wzrost o 7 punktów procentowych), pomoc rzeczową 62% (wzrost o 3 punkty procentowe), przeznaczanie własnej pracy na cele dobroczynne 25% (wzrost o 5 punktów), a pracę jako wolontariusz wskazywało 8% (wzrost o 2 punkty) (Feliksiak, 2018, s. 5).

ŹRÓDŁA MOTYWACJI DO PODEJMOWANIA DZIAŁAŃ PROSPOŁECZNYCH

Zanim przejdę do omówienia koncepcji motywacji do działań prospołecznych, zasadne wydaje się krótkie wyjaśnienie terminu motywacja. Według J.A.F. Stonera i Ch. Wankela (1997) motywacją jest to, co wywołuje, ukierunkowuje i podtrzymuje zachowania ludzi. Inaczej mówiąc motywacja to proces wywołujący określone zachowania, zmierzające do osiągnięcia określonego celu. Reykowski (1979) wymienia dwa rodzaje motywacji: zewnętrzną, czyli pobudzającą do osiągania celów o użyteczności pośredniej dla jednostki oraz wewnętrzną – skłaniającą do osiągania celów bezpośrednio użyteczności dla jednostki. Karyłowski natomiast wyróżnia dwa typy motywacji: endocentryczną i egzocentryczną. W pierwszym z nich osoba udzielająca pomocy innym kieruje się chęcią dowartościowania, podwyższenia samooceny, a także bycia zauważonym czy pochwalonym. W przypadku motywacji egzocentrycznej dla wolontariusza istotne są korzyści osoby do której kierowana jest pomoc, a nie jego własne gratyfikacje (Karyłowski, 1982).

Wśród koncepcji zachowań prospołecznych wyróżnia się (Kromolicka, 2008): „teorię potrzeb ludzkich, teorię empatii i altruizmu, teorię norm oraz teorię wymiany społecznej”. Pierwsza z nich, czyli teoria potrzeb ludzkich nawiązuje do znanej piramidy potrzeb Masłowa. Zgodnie z nią, u człowieka wraz z zaspokojeniem potrzeb niższych pojawiają się potrzeby wyższe (np. potrzeba samorealizacji). Teoria empatii i altruizmu zakłada, że człowiek pomaga innym z dobroci serca. D. Batson (Tamże) uważany za jednego z twórców tej teorii uważał, że dopóki człowiek wykazuje się empatią wobec drugiego człowieka, będzie mu pomagać, bez względu na własny interes lub jego brak. Altruizm definiowany jest jako „działanie ukierunkowane na niesienie korzyści drugiej osobie z pominięciem własnego interesu (...), natomiast empatia to zdolność do przeżywania stanu psychicznego, emocji, uczuć innych osób” (Aronson, 1997; Kromolicka, 2008, s. 221). Według teorii norm pomaganie związane jest z uleganiem przez jednostkę normom społecznym. Teoria wymiany społecznej mówi, że człowiek dąży do maksymalizacji zysków i minimalizacji kosztów. Podejmując działania pomocowe względem innych jednostka kieruje się własnym interesem, czyli ma nadzieję, że jeśli sama dzisiaj pomoże komuś, to innym razem ktoś pomoże jej (Kromolicka, 2008).

Jak zauważają Anna Lubrańska i Ewa Zawira (2017), wolontariat podejmowany jest przez osoby w różnym wieku, a także różne są motywacje wolontariuszy w poszczególnych grupach wiekowych. Wśród osób starszych działających na rzecz innych, najczęstszymi pobudkami są: moralność, religijność lub czynniki polityczne. Młodszy wolontariusze najczęściej kierują się chęcią zdobycia nowych doświadczeń i umiejętności (Lubrańska, Zawira, 2017).

MOTYWACJE WOLONTARIUSZY – PRZEGLĄD BADAŃ

W Polsce prowadzonych było już wiele badań nad wolontariatem, dlatego nie sposób przytoczyć tutaj wszystkich. Chciałabym w swoim artykule przybliżyć jedynie kilka z nich. Należy też zwrócić uwagę, że obejmują one swym zasięgiem zarówno wolontariuszy w różnych obszarach działalności, w różnym wieku oraz odmiennych pod wieloma względami regionów naszego kraju. Również do odmiennych grup odbiorców kierowana jest pomoc – praca wolontariuszy.

Pierwsze z badań, o których chciałabym wspomnieć, to prowadzone przez Anitę Basińską i Agnieszkę Jeran w 2010 i 2011 roku w Gdańsku, Poznaniu i Wrocławiu, w ramach których autorki skupiły się na wolontariuszach sportowych. Przeprowadzono wtedy 44 wywiady pogłębione, w których pytano o sposób definiowania wolontariatu, poziom zadowolenia z udziału w poszczególnych wydarzeniach sportowych, jak również motywacje do podejmowania aktywności w ramach wolontariatu. Z badań tych wynika, że wolontariusze dostrzegają korzyści związane z pracą oraz możliwością zdobycia doświadczenia zawodowego. Według badanych angażowanie się w wolontariat zwiększa ich szanse na rynku pracy. Dla niektórych to pasja, możliwość poznania nowych ludzi oraz okazja do doskonalenia umiejętności pracy w grupie. Chociaż wolontariusze za swoją pracę nie otrzymują wynagrodzenia, to np. udział w imprezie sportowej wiązał się dla nich pośrednio z oszczędnościami gotówki, gdyż wchodząc na stadion nie musieli kupować biletu. Wolontariusze dostrzegają także inne dobra, jak chociażby koszulki od organizatorów wydarzenia, które zostaną im na pamiątkę.

Inne badania na temat wolontariatu prowadzone były przez Alicję Dolińską i Natalię Nahajowską (2016, 18-44) wśród młodzieży w województwie dolnośląskim. W tych badaniach pytano wolontariuszy m.in. o to, czym jest dla nich wolontariat, o obszary działalności, oraz motywacje i korzyści płynące z podejmowania działań o charakterze wolontariackim. Użyto w tym celu kwestionariusza ankiety, a próbę badawczą stanowiło stu wolontariuszy. Dla ankietowanych wolontariat to przede wszystkim (według największej liczby wskazań): inspirujące i ciekawe doświadczenie życiowe (15,8%), praca na rzecz innych, za którą nie oczekuje się wynagrodzenia (15,1%) oraz szansa na pomoc innym i realizację samego siebie (13,2%). Najwięcej wolontariuszy działa w obszarze „edukacja, oświata, wychowanie” (19,3%), a drugie miejsce uzyskały odpowiedzi „akcje charytatywne, pomoc społeczna, samopomoc” oraz „kultura i sztuka” (po 11,3%). Zapytano również z kim współpracują bądź współpracowali wolontariusze i najczęściej respondentów wybrało odpowiedzi: „osoby dorosłe” (26,6%), „dzieci” (25,2%) oraz „osoby niepełnosprawne” (23%). Badani poproszeni zostali również o wskazanie czynników motywujących ich do pracy i tu wyniki przedstawiają się następująco: najwięcej osób deklarowało chęć pomocy innym/potrzebującym (12,9%), natomiast nieco mniej wskazań uzyskały odpowiedzi: chęć zdobycia doświadczenia oraz chęć poznania nowych osób (po 12,4%). Korzyści, jakie przyniosła badanym działalność w ramach wolontariatu, to: poznanie nowych ludzi (17,1%), zdobycie doświadczenia w interesującej dziedzinie (12,6%) oraz umiejętność współpracy z innymi (11,6%).

W nieco innym obszarze osadzone są badania Agnieszki Szymańskiej-Palaczyk (2016), która w 2013 roku skupiła się na wolontariuszach aktywnych w projekcie Polska Cyfrowa Równych Szans. Wolontariusze tego projektu to inaczej Latarnicy, którzy prowadzą szkolenia dla osób w wieku powyżej 50. roku życia z zakresu korzystania z komputera i Internetu. W badaniach ankietowych prowadzonych drogą internetową, wzięły udział 264 osoby. Badani zostali zapytani o swoje wcześniejsze doświadczenie w wolontariacie, a z odpowiedzi wynika, że 80,3% z nich miało już wcześniej okazję do pracy jako wolontariusz. Interesujące dla badaczki były również powody włączenia się wolontariuszy w projekt PCRS. Aż 86,7% zadeklarowało, że „spodobała się idea projektu”, „chęć pomocy ludziom” wybrało 62,9% ankietowanych, zaś

dla 48,4% badanych atrakcyjne okazało się prowadzenie projektu (możliwość udziału w szkoleniach, dostęp do pomocy dydaktycznych, spotkania z innymi Latarnikami itp.). Prawie 40 procent (39,8%) zdecydowało się na udział w projekcie w celu nawiązania kontaktów, a 26,6% chciało pożytecznie zagospodarować swój czas.

Na Uniwersytecie Rzeszowskim z kolei badania sondażowe dotyczące zaangażowania studentów pedagogiki prowadziły Marlena Pieniążek i Monika Zielińska (2017). Badaniem objęto 174 studentów, a celem było uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania: „Jaki jest poziom wiedzy studentów na temat wolontariatu? Czy chętnie włączają się w działania na rzecz osób potrzebujących? Jaki rodzaj pracy wykonują i dlaczego angażują się w wolontariat? Dlaczego warto być wolontariuszem?”. Z wypowiedzi respondentów wynika, że rozumieją oni wolontariat jako bezinteresowną, dobrowolną pomoc innym, za którą nie otrzymuje się wynagrodzenia. Optymistyczne są statystyki w zakresie aktywności studentów w wolontariacie, gdyż 41,4% zadeklarowało swój udział w tego rodzaju działaniach. Wolontariusze najczęściej angażują się w pomoc dzieciom „w szkołach, domach dziecka, szpitalach, jak również hospicjach”. Studenci deklarują również współpracę z organizacjami pomagającymi osobom biednym, niepełnosprawnym, a także odrzuconym i wyalienowanym społecznie. Zdecydowana większość wolontariuszy (73,6%) angażuje się w pojedyncze akcje, natomiast pozostali podejmują systematyczne działania (w ramach wolontariatu stałego). Wśród głównych motywów swojej aktywności respondenci wymieniają: „potrzebę pomagania innym (84,7%), poczucie satysfakcji i spełnienia w wyniku pomocy potrzebującym (77,8%), jak również chęć zdobycia doświadczenia zawodowego (45,8%) (Pieniążek, Zielińska, 2017, s.149)”. Niektórzy (26,4%) wolontariusze jako przyczynę deklarują zwiększenie poczucia własnej wartości, natomiast 20,8% badanych uważa, że jest to dla nich możliwość poznania nowych ludzi i nawiązania nowych relacji. Tyle samo respondentów motywowanych jest „chęcią oderwania się od monotonii dnia codziennego oraz możliwością zagospodarowania wolnego czasu (Tamże)”. Badani zauważają też wiele korzyści z bycia wolontariuszem i są to: zdobycie doświadczenia (51,4%), nabycie nowych umiejętności interpersonalnych (43,1%). Nieco mniej badanych wskazuje zaspokojenie potrzeby bycia potrzebnym (38,9%) oraz możliwość samorealizacji, rozwoju talentów i własnego potencjału (31,9%).

Z powyższych badań wynika, że pomimo różnych obszarów działania, czynnikami które najczęściej motywują wolontariuszy do podejmowania pracy na rzecz innych są chęć pomagania innym, zdobycia doświadczenia, czy też możliwość samorealizacji oraz poznania nowych ludzi.

AKTYWNOŚĆ PROSPOŁECZNA STUDENTÓW PEDAGOGIKI NA PODSTAWIE BADAŃ WŁASNYCH

Badania zostały przeprowadzone w kwietniu 2018 roku wśród studentów i studentek Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Próba badawcza liczyła 80 osób. Celem badań było rozpoznanie poziomu zaangażowania studentów w działania prospołeczne, rodzaju i częstotliwości podejmowanych aktywności, a także czynników motywujących oraz demotyujących respondentów do włączania się w różne działania prospołeczne.

Z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, że jedynie 22 osoby (27,5%) spośród 80 respondentów zadeklarowały w bieżącym roku akademickim zaangażowanie w działalność prospołeczną. Rodzaj podejmowanych aktywności przedstawia poniższa tabela. Ilość odpowiedzi nie jest równa liczbie respondentów, gdyż możliwy był wybór więcej niż jednej odpowiedzi.

Tabela 1. Rodzaj aktywności prospołecznej studentów pedagogiki

	Rodzaj podejmowanych działań	Liczba osób	Udział procentowy
1.	Działalność w organizacji, fundacji lub stowarzyszeniu na rzecz dzieci	13	59,1%
2.	Działalność w organizacji, fundacji lub stowarzyszeniu na rzecz osób chorych lub niepełnosprawnych	8	36,4%
3.	Organizacja jakiegoś wydarzenia na uczelni (konferencja, dzień otwarty, festiwal nauki, itp.)	8	36,4%
4.	Inne	5	22,7%
5.	Działalność w organizacji, fundacji lub stowarzyszeniu na rzecz osób starszych	2	9,1%
6.	Działalność w organizacji lub fundacji pomagającej zwierzętom	2	9,1%
7.	Działalność w samorządzie studenckim	2	9,1%

Źródło: badania własne

Respondenci zostali zapytani również m.in. o motywację do podejmowania działań prospołecznych. Na pierwszym miejscu wg. liczby wskazań znalazła się odpowiedź „chęć pomocy innym” (17 osób, co daje 77,3%), „możliwość zdobycia nowych doświadczeń” (13 osób – 59,1%), „poczucie, że mogę coś zmienić w swoim środowisku” (7 osób, czyli 31,8%). Kilka (4 osoby, tj. 18,2%) z kafeterii wybrało odpowiedź „inne”, natomiast odpowiedź „chęć wyróżnienia się na tle innych” nie została wytypowana przez żadnego z respondentów. W przypadku tego pytania, możliwe również było zaznaczenie więcej niż jednej odpowiedzi, dlatego też podobnie jak w poprzednim pytaniu liczba wskazań czynników motywujących nie jest równa liczbie respondentów.

Podsumowując tę część artykułu, można przypuszczać, że najczęstszy wybór obszaru działalności (w organizacji, fundacji lub stowarzyszeniu na rzecz dzieci), związany jest z doborem próby badawczej, gdyż stanowili ją studenci pedagogiki. Również wybór czynników motywujących (chęć niesienia pomocy innym) może wynikać z kierunku studiów badanych.

PODSUMOWANIE

Jak wynika z licznych badań, obszary działalności wolontariuszy zataczają coraz szersze kręgi. Polacy chętnie angażują się zarówno na rzecz małych wspólnot lokalnych, jak i w duże ogólnopolskie akcje (np. Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy). Najczęściej są to aktywności w organizacjach wspierających dzieci i młodzież, na

rzecz osób chorych i niepełnosprawnych, a także podczas organizacji imprez sportowych i kulturalnych.

W związku z bogatym wyborem możliwości wolontariackich, różny też jest wiek i motywacje wolontariuszy. Jak się okazuje, zarówno w licznych badaniach prowadzonych w całej Polsce, jak i przeprowadzonych przeze mnie wśród studentów pedagogiki, respondenci najczęściej deklarują, że kierowali się chęcią pomagania innym, możliwością zdobycia nowych doświadczeń, które mogą okazać się pomocne w późniejszej karierze zawodowej, a także możliwością poznania nowych ludzi. Słusznie zauważa Agnieszka Roguska (2010), że działania w ramach wolontariatu najczęściej mają charakter polimotywacyjny. Istotą takiego podejścia jest pewnego rodzaju kumulacja czynników motywujących do podejmowania aktywności oraz tworzenie hierarchii ważności. Na kolejność podejmowanych działań wpływ ma wiele czynników, począwszy od osobowości, poprzez etap życia wolontariusza aż po najbliższe otoczenie (rodzina, szkoła). Bez względu jednak na obszary działania wolontariuszy oraz motywacje nimi kierujące, zadowalający jest wymiar korzyści płynących zarówno dla nich samych, jak i dla osób, na rzecz których świadczone są usługi.

BIBLIOGRAFIA

1. Basińska, A., Jeran, A. (2014). Odmiany prospołeczności - studium wolontariuszy akcyjnych w Polsce. *Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny* 3/2014, 14-25.
2. Dolińska, A., Grabowska, M., Nahajowska, N. (2016). Za darmo nie robię – wolontariat drogą do sukcesu. Raport z badań własnych. Wrocław: Wydawnictwo i Drukarnia Triada.
3. Feliksiak, M. (2018). *Aktywności i doświadczenia Polaków w 2017 roku*. Pobrane z: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_017_18.PDF
4. Karyłowski, J. (1982). *O dwóch typach altruizmu*, Wrocław
5. Kromolicka, B. (2008). Wolontariat. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia XXI wieku*. Tom VII. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 218-230.
6. Leśniewska, G. (2016). Wolontariat jako zjawisko społeczne. *Humanizacja pracy* 1 (283), 35-44.
7. Lubrańska, A., Ewa Zawira, E. (2017). Motywy współczesnych wolontariuszy w aspekcie różnic pokoleniowych. *Łódzkie Studia Teologiczne* 26 (1), 159-173.
8. Pieniążek, M., Zielińska, M. (2017). Wolontariat jako forma aktywności prospołecznej młodzieży studenckiej. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika*. 145-153.
9. Reykowski, J. (1979). *Motywacja. Postawy prospołeczne a motywacja*. Warszawa: PWN.
10. Roguska, A. (2010). Wolontariat – działania na rzecz jednostki i społeczeństwa. W: M. Danielak-Chomać, B. Dobrowolska, A. Roguska (red.), *Wolontariat w teorii i praktyce*. Siedlce: Fundacja na rzecz Dzieci i Młodzieży „Szansa”: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny.
11. Stoner, J.A.F., Ch. Wankel, Ch. (1997). *Zasady zarządzania organizacjami*. Warszawa: PWE.
12. Szymańska-Palaczyk, A. (2016). Wolontariat w Polsce. Przykład projektu Polska Cyfrowa
13. Równych Szans. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*. Zeszyt 1.
14. Tokarski, Z. (2008). *Wolontariat w Polsce. Raport z badań w latach 2000-2003*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2008, s. 127.
15. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 Nr 96 poz. 873).
16. Wolontariat i solidarność międzypokoleniowa. Sprawozdanie (2011), http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2011/juillet/04_07/rapport_%20eb75_2_%20benevolat_pl.pdf (dostęp: 30.12.2018)